

Maria Sarnik-Konieczna

architekt

Stowarzyszenie Konserwatorów Zabytków

BOHDAN RYMASZEWSKI, „POLSKA OCHRONA ZABYTEKÓW”

Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2005, s. 207, il. 222

W 2005 r. nakładem Wydawnictwa Naukowego Scholar w Warszawie ukazała się książka autorstwa prof. dr. hab. Bohdana Rymaszewskiego pt. „Polska ochrona zabytków”.

Publikacja jest podsumowaniem bogatych doświadczeń autora zdobytych podczas wieloletniej pracy zawodowej i obejmuje lata od 1918 r. aż do czasów nam współczesnych. Bohdan Rymaszewski, opracowując wyjątkowo ważny i potrzebny, a jednocześnie trudny temat, jest kontynuatorem dzieła śp. Jerzego Frycza, który w swojej prekursorskiej i doskonałej pracy zajął się okresem od 1795 do 1918 r., kiedy to Polska pozbawiona była państwowości.

Prof. Bohdan Rymaszewski to zasłużony konserwator zabytków, który przeszedł przez wszystkie szczeble kariery zawodowej, od

miejskiego konserwatora zabytków w Toruniu, poprzez pracę w biurze projektów Pracowni Konserwacji Zabytków oraz dyrektora Muzeum Okręgowego w Toruniu, po dyrektora Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków oraz generalnego konserwatora zabytków, a także dyrektora Zespołu Ekspertów Międzyresortowej Komisji ds. Rewaloryzacji Miast i Zespołów Staromiejskich. B. Rymaszewski to naukowiec, badacz i wykładowca, wybitny znawca teorii, praktyki oraz historii działań konserwatorskich, o czym świadczy również omawiana publikacja.

Autor podjął się w niej, jak sam określił, w ujęciu chronologiczno-problemowym „dokonania przeglądu blisko wiekowych doświadczeń w dziedzinie ochrony naszego dziedzictwa kulturowego (...) ku pożytkowi wypełniających ten obowiązek współcześnie”.

W pierwszej części omówił genezę ochrony zabytków w Polsce, przywiązując wiele uwagi do kształtowania się postaw patriotycznych oraz zainteresowania społeczeństwa historią i zabytkami, które nasiliło się w okresie zaborów. Wskazał na panujące w poszczególnych zaborach istotne różnice w podejściu do inicjatyw polskich organizacji

działających na rzecz zachowania dziedzictwa narodowego, będące wynikiem różnych przepisów i urzędowych decyzji zaborców. Zwrócił uwagę na początki rodzącej się państwowej służby konserwatorskiej, wywodzącej się głównie z patriotycznych ruchów społecznych, organizacji miłośników zabytków oraz towarzystw naukowych. Szczególnie te ostatnie miały znaczący wpływ na opinię społeczną. Podkreślił rolę wybitnych Polaków, którzy za własne środki inwentaryzowali obiekty, gromadzili i dokumentowali zbiory, których przynależność do polskiej historii i kultury szczególnie akcentowali. Pokazał uwarunkowania, w jakich przyszło im prowadzić swą działalność,

1. Fragment Starego Miasta w Kaliszu odbudowanego po zniszczeniach dokonanych w sierpniu 1914 r. Wszystkie fot. repr. za zgodą wydawcy.

1. Fragment of the Old Town in Kalisz rebuilt after the damage incurred in August 1914. All photographs reproduced with the consent of the publisher.

2. Ratusz Starego Miasta w Kaliszu po odbudowie po zniszczeniu w 1914 r.
2. Town Hall in the Old Town in Kalisz reconstructed after the damage incurred in 1914.

zwłaszcza na terenie zaboru rosyjskiego. To ich staraniom zawdzięczamy prace restauracyjne wielu obiektów, m.in. w Wilnie i Warszawie. Patriotyczna postawa rodaków doprowadziła, dzięki zbiórkom pieniężnym, do wykupu w 1905 r. z rąk zaborcy austriackiego wawelskich budowli w celu przywrócenia im dawnej świetności.

Warto powtórzyć za autorem, że „kolebką polskiej myśli konserwatorskiej była Galicja, w tym głównie Kraków”, pozostający pod stosunkowo tolerancyjnymi rządami zaboru austriackiego, gdzie na ogół uwzględniane były opinie miejscowych środowisk.

W książce jest również nawiązanie do obchodzonego w 2006 r. jubileuszu stulecia istnienia Towarzystwa Opieki nad Zabytkami, występującego wcześniej pod nazwą Towarzystwo Opieki nad Zabytkami Przeszłości. Powstało ono z przekształcenia zarejestrowanego w czerwcu 1906 r. Towarzystwa Opieki nad Historycznymi Pamiątkami, Zabytkami Sztuki i Kultury Polskiej.

Autor wiele uwagi poświęcił wykorzystaniu w praktyce teoretycznych zasad konserwacji

zabytków, formułowanych przez wybitnych historyków sztuki, filozofów i naukowców początku XX w. B. Rymaszewski zwraca uwagę na toczące się wówczas dyskusje i rozprawy, na tematy o fundamentalnym znaczeniu dla kształtowania doktryny konserwatorskiej i podstawowych zasad postępowania z zabytkami. Główne kontrowersje dotyczyły wówczas metodologii konserwatorskiej: konserwacja czy restauracja? Po wielu dyskusjach profesjonalnych konserwatorów oraz działaczy społecznych, na Zjeździe Miłośników Ojczystych Zabytków, który odbył się w 1911 r. w Krakowie, przyjęto hasło „konserwować, a nie restaurować”.

W rozdziale omawiającym zniszczenia zabytków podczas pierwszej wojny światowej, w której rezultacie Polska poniosła wielkie straty w substancji historycznej, z uznaniem odnotować należy fragment dotyczący tragedii Starego Miasta w Kaliszu, które w całości legło w gruzach, o czym się często nie pamięta, jak również przypomnienie książki Tadeusza Szydłowskiego pt. „Ruiny Polski” opisującej straty wojenne w odniesieniu do obiektów zabytkowych. Ich odbudowa w okresie międzywojennym prowadzona była z ogromną determinacją, a realizowana być mogła dzięki pomocy finansowej państwa.

Z właściwą sobie pasją Bohdan Rymaszewski przekazał rozważania na temat fundamentów politycznych i organizacyjno-prawnych, które z chwilą odzyskania niepodległości legły u podstaw budowania prawa oraz profesjonalnej, strukturalnej służby ochrony zabytków.

Wartość o istotnym znaczeniu dla aktualnych potrzeb posiada ta część publikacji, w której autor omawia poszczególne przepisy prawne, począwszy od pierwszego po odzyskaniu niepodległości dokumentu, czyli Dekretu Rady Regencyjnej z 31 października 1918 r. o opiece nad zabytkami sztuki i kultury. Dekret

prawnie usankcjonował opiekę nad zabytkami oraz powołał specjalistyczne organy administracji państwowej, wyposażając je w przepisy potrzebne do sprawowania czynnej ochrony zabytków, słowem formalnie określił odpowiedzialność i kompetencje. W kilka miesięcy później, w kwietniu 1919 r., zostało wydane Pierwsze Rozporządzenie Ministra Sztuki i Kultury, określające organizację urzędów konserwatorskich oraz podział państwa na okręgi konserwatorskie, a także powołujące Radę Konserwatorów, zajmującą się opiniowaniem najważniejszych projektów i innych istotnych spraw.

3. XIV-wieczna baszta miejska w Toruniu, na której konserwator pruski w poł. XIX w. polecił wykonać godła krzyżackie na tarczach w tynku. Poniżej nich, w blendach, rekonstrukcja dekoracji gotyckich, wykonana w 2003 r.

3. Fourteenth-century town bastion in Toruń for which a Prussian conservator in the mid-nineteenth century advised to execute Teutonic Order emblems on shields in plaster. Below, in the blind windows, a reconstruction of the Gothic decorations, executed in 2003.

4. Tum pod Łęczycą.
4. Tum near Łęczycą.

Aktem prawnym, którego aktualność postrzegamy nadal, było niewątpliwie Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1928 r. o opiece nad zabytkami, w zasadniczy sposób podnoszące rangę wojewódzkich konserwatorów zabytków. Zgodnie z wówczas obowiązującym prawem miało moc ustawy i funkcjonowało do czasu uchwalenia, wysoko ocenianej, Ustawy z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury i o muzeach. Do ustawy tej kilkakrotnie wprowadzano zmiany, z których najistotniejszą było wydzielenie muzeów i uchwalenie w 1996 r. oddzielnej Ustawy o muzeach. Ustawa z 1962 r. nie przystawała do nowego systemu społeczno-politycznego, zwłaszcza w świetle przywrócenia prawa własności. W związku z tym zastąpiona została Ustawą z dnia 7 lipca 2003 r. o ochronie i opiece nad zabytkami. Bohdan Rymaszewski uważa, że na przestrzeni „od 1918 r. do połowy lat osiemdziesiątych minionego stulecia jedną z podstaw skutecznej ochrony zabytków w Polsce było podejmowanie szybkich decyzji o wpisaniu do rejestru zabytków”. Nadal jest to jedynie skuteczna forma ochrony.

Okres dwudziestolecia międzywojennego wyzwolił wielkie zasoby inwencji polskiego społeczeństwa, pragnącego, często na podłożu emocjonalnym i politycznym, szerzyć wiedzę o przeszłości oraz budować świadomość narodową. Autor pokazał wiele przykładów usuwania z obiektów narwarstwień i przemalowań z epoki zaborów, a także rozbiórek. Był

to okres aktywności różnych środowisk nie tylko w Polsce, ale i w większości krajów europejskich, czas debat i sporów dotyczących filozofii i praktyki konserwatorskiej. Międzynarodowy Kongres w 1931 r. uchwalił Ateńską Kartę Konserwacji Zabytków; w tym samym roku podpisano Włoską Kartę Konserwacji Zabytków. Zostały określone zasady i kierunki postępowania, które po dzień dzisiejszy należy respektować. W książce przedstawiono wiele wybitnych postaci, które wniosły zasadniczy wkład do kształtowania prawa, doktryny oraz struktur konserwatorskich.

Oddzielny fragment publikacji poświęcono zagadnieniom problemowym w ujęciu systematycznym, związanym z ochroną zabytków techniki, zabytków sakralnych, budownictwa i sztuki ludowej oraz ochroną i rewaloryzacją zabytkowych miast i dzielnic staromiejskich, a także zabytkowych zespołów zieleni i cmentarzy.

Tematem dwóch rozdziałów jest powojenna teoria konserwatorska i odbudowa zniszczonych podczas wojny zabytków oraz sanacja i rewaloryzacja miejskich zespołów zabytkowych. Polska ma

5. Fasada kamienicy przy ul. Franciszkańskiej 12 w Toruniu. Od lewej: stan przed 1985 r., stan po przeprowadzeniu prac konserwatorskich, teoretyczna rekonstrukcja stanu z 1. poł. XVI w.
5. Façade of a town house in 12 Franciszkańska Street in Toruń. From the left: state prior to 1985, state after conservation, theoretical reconstruction of the state from the first half of the sixteenth century.

6. Ruiny zamku krzyżackiego w Toruniu, przebadane i odsłonięte w latach 1958-1966 oraz zagospodarowane jako Pomnik II Pokoju Toruńskiego.

6. Ruins of the Teutonic Order Castle in Toruń, studied and displayed in 1958-1966 and subsequently a Monument of the Second Peace of Toruń.

na tym polu dużo doświadczeń. Autor omawianą problematykę dopełnił dokumentacją fotograficzną, która potwierdza skalę dokonań. Są to zagadnienia autorowi bardzo dobrze znane, gdyż sam czynnie uczestniczył w pracach związanych z rewaloryzacją zespołów zabytkowych, przede wszystkim w Toruniu.

Na zakończenie autor dzieli się ciekawymi spostrzeżeniami i osobistą refleksją na temat przyszłości ochrony zabytków w Polsce, wskazując na potrzebę umiejętnego czerpania z dotychczasowych doświadczeń. Przekazany w publikacji ogromny zasób

wiedzy jest rzetelnie udokumentowany, o czym świadczy choćby 375 przypisów, indeks nazwisk oraz bogaty serwis fotograficzny.

Omawiane tematy autor wzbogacił o komentarze dotyczące aktualnych wydarzeń historycznych i politycznych, dodał także wiele szczegółów wyjaśniających podejmowane decyzje. Kształtowanie się państwowego systemu ochrony zabytków w Polsce przedstawił w kontekście i na tle innych państw europejskich.

„Polska ochrona zabytków” to praca, w której autor zamieścił ogrom informacji, podanych z pasją zabytkoznawcy. Prezentując

tę książkę, nie sposób ukazać wszystkich przemyśleń jej twórcy. Wybór, którego dokonałam, moim zdaniem najbardziej oddaje niezaprzeczalną wartość omawianej publikacji, zwłaszcza że przyjęta przez Bohdana Rymaszewskiego forma przekazu powoduje, iż jest ona pozycją atrakcyjną i łatwą w odbiorze. Stanowi przy tym ważny przyczynek do poznania skomplikowanych dziejów naszej historii. Jest to dzieło, z którego należy wyciągać wnioski i do którego warto powracać.

**BOHDAN RYMASZEWSKI, “THE PROTECTION OF HISTORICAL MONUMENTS IN POLAND”
Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2005, 207 pp., ill. 222**

“Polska ochrona zabytków” (The Protection of Historical Monuments in Poland) by Prof. Dr. hab. Bohdan Rymaszewski was issued in 2005 by the “Scholar” Scientific Publishers in Warsaw.

Prof. Bohdan Rymaszewski is a renowned conservator of historical monuments, researcher, lecturer and outstanding expert on the theory and history of the conservation of historical monuments. The first part of the

publication, which encompasses a period spanning from 1918 to the present day, discusses the origin of the protection of historical monuments in Poland, attaching considerable attention to the formation of patriotic stands and the interest shown by Polish society in history and monuments, with particular emphasis on the protection of the national heritage during the partition era. The author stressed the practical application of the theoretical principles of the

conservation of monuments, formulated by eminent historians of art, philosophers and scientists of the early twentieth century. Emphasis has also been placed on the discussions and dissertations of the period, relating to themes of fundamental meaning for shaping the conservation doctrine, as well as basic conservation methodology and principles.

Special attention is due to a fragment of the publication discussing the losses suffered at

the time of the first world war. The elimination of those effects and subsequent reconstruction initiated during the interwar period were conducted with immense determination, and realised thanks to the outstanding financial support of the state. The interwar period made use of the great resources of invention featured by Polish society. This was a period of a lively activity of various environments not only in Poland but across a major part of Europe, a time for debates and controversies

concerning the philosophy and praxis of conservation. The author recalled numerous outstanding figures who made a relevant contribution to the law, doctrine and structures of conservation.

The part of the publication considering legal regulations is of particular merit from the viewpoint of current requirements. A large section of the book discusses systematically arranged problems relating to the protection of monuments of technology, sacral monuments, architecture and

folk art as well as the protection and revalorisation of historical towns and Old Town districts together with historical cemeteries and park and garden complexes.

Finally, the author delved into the post-war conservation theory and the reform and revalorisation of historical town complexes. He also shared his personal reflections and interesting observations about the future of the protection of historical monuments in Poland.

Ewa Karolina Bugalska

historyk sztuki

Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków

DISEGNO-RYSUNEK. U ŹRÓDEŁ SZTUKI NOWOŻYTNEJ
Materiały z sesji naukowej w Toruniu, 26-27 X 2000,
pod red. Tadeusza J. Żuchowskiego, Sebastiana Dudzika,
seria „Sztuka i Kultura”, II, Wyd. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2001,
s. 236, il. cz.-b. i barw.

Od 2001 r. Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu wydaje serię „Sztuka i Kultura”,

pod redakcją prof. Tadeusza J. Żuchowskiego i Sebastiana Dudzika, która zawiera materiały z sesji naukowych poświęconych szeroko pojętym zagadnieniom sztuki nowożytnej i jej roli w kulturze europejskiej. Dotychczas ukazało się pięć tomów; poza omawianym były to: „Malarstwo weneckie 1500-1750” (2001), „Spór o genezę martwej natury” (2002), „Rafael i jego spadkobiercy. Portret klasyczny w sztuce nowożytnej” (2003) oraz „Pejzaż. Narodziny gatunku 1400-1600” (2004). Zamieszczone w nich artykuły polskie zostały opatrzone streszczeniami w językach angielskim, francuskim, niemieckim i włoskim, artykuły obcojęzyczne natomiast mają streszczenia w języku polskim.

Recenzowany tu tom drugiej serii został poświęcony refleksji nad rysunkiem i jego znaczeniem

w różnych okresach, a zwłaszcza w sztuce włoskiej XVI i XVII w. Wówczas to rysunek, określanymi włoskim terminem *disegno*, uzyskał szczególną pozycję – zaczęto postrzegać go jako przejaw inwencji artysty i początek procesu twórczego. Giorgio Vasari, włoski artysta i historyk sztuki z XVI w., pisał: „rysunek nie jest niczym innym jak widocznym wyobrażeniem i objawieniem pomysłu stworzonego w umyśle, a także tego co inni wymyślili lub opracowali jako idee”. Federico Zuccari, inny XVI-wieczny teoretyk sztuki, interpretował termin *disegno* jako *Segno di Dio in noi* (znak Boga w nas). Stawiał w ten sposób znak równości między rysunkiem a pomysłem – ideą. Ten nowy stosunek do rysunku spowodował uznanie jego autonomicznego charakteru, a nawet jego pierwszeństwa